

Prof. dr hab. Inetta Nowosad
Uniwersytet Zielonogórski

RECENZJA

pracy doktorskiej Pani mgr Weroniki Klon na temat:
Poziom prężności psychicznej i elastyczności psychologicznej, a wysokość
poczucia satysfakcji z pracy nauczycielek i nauczycieli szkół podstawowych,
napisanej pod kierunkiem Pani prof. UAM dr hab. Katarzyny
Waszczyńskiej i promotorki pomocniczej, Pani dr Anny Gorzołki,
przewidzianej do obrony w Wydziale Studiów Edukacyjnych
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Poznań 2024, s. 315.

Warto już we wstępie zaznaczyć, że przedłożona do recenzji dysertacja spełnia nie tylko wymagania ustawowe (zawarte w art. Art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) odnoszące się do rozpraw doktorskich, ale wypełnia je na bardzo wysokim poziomie we wszystkich analizowanych zakresach. Wyróżnia się oryginalnością analizowanej problematyki, poziomem merytorycznym, znakomicie uzasadnionymi podstawami teoretycznymi i metodologicznymi. Z wielką przyjemnością wskażę te obszary i uzasadnię moją wysoką ocenę dzieła odnosząc się do poszczególnych części pracy.

* * *

Praca doktorska Pani mgr Weroniki Klon na temat „Poziom prężności psychicznej i elastyczności psychologicznej, a wysokość poczucia satysfakcji z pracy nauczycielek i nauczycieli szkół podstawowych” skłoniła mnie do kilku ważnych refleksji, którymi chciałabym się na wstępie podzielić, bowiem rzutują na wysoką moją ocenę pracy. Autorka podjęła się bardzo istotnego, o znaczeniu praktyczno-społecznym, zagadnienia z dziedziny szeroko postrzeganej instytucjonalnej praktyki pedagogicznej, które rezonują pomiędzy rozwijającymi się coraz intensywniej nurtami badań: work-life balance, jakością życia, welleness jako zdrowiem pozytywnym, a nutem efektywności nauczania (teaching effectiveness, TE). Ujawnia to interdyscyplinarny charakter pracy (pedagogika – psychologia – socjologia), który mieści się w dużo szerszych poszukiwaniach wysoce efektywnego sposobu osiągania i poprawy jakości edukacji – nurtu efektywności edukacji (educational effectiveness research, EER), rozwijanego od lat 80. XX wieku, jednak szczególnie intensywnie w nowym tysiącleciu.

Badania jakości i efektywności procesów edukacyjnych tu skupione wokół trzech kategorii: prężności psychicznej, elastyczności psychologicznej i poczuciu satysfakcji zawodowej nauczycielek i nauczycieli wnoszą znaczący wkład w

doskonalenie warunków pracy zawodowej, zwracają uwagę na możliwości wsparcia nauczycieli w zawodzie, jak i przygotowania do wykonywania zawodu (kształcenie nauczycieli), ale nie tylko. Wyróżniając walory przyjętego przez mgr Weronikę Klon podejścia, chciałabym zwrócić uwagę na dużo szersze odniesienia. Poruszana w rozprawie problematyka nabiera szczególnego znaczenia w sytuacji zmian i wnosi nowe ustalenia w szerokim polu analiz i badań nie tylko efektywności, ale też poprawy edukacji w warunkach szkolnych.

Wśród naukowców nikt nie ma już wątpliwości, że jakość kadry nauczycielskiej determinuje jakość edukacji. Wydaje się, że metaanalizy przeprowadzone przez Johna Hattiego (2009) wyraźnie zaakcentowały kluczową rolę nauczyciela w tworzeniu i poprawie jakości i efektywności edukacji. Nieuchronnie wszyscy dochodzą do tego samego wniosku, że kluczowym czynnikiem warunkującym dobre osiągnięcia uczniów jest jakość kadry nauczycielskiej (Sahlberg, 2013). W raporcie grupy McKinsey stwierdzono dobitniej, że jakość systemu edukacji zależy od jakości nauczycieli (2011). Podobnie Darling-Hammond (2017) ustaliła, iż jakość nauczycieli jest głównym wyznacznikiem uczenia się uczniów. Badania Goodwin, Low i Darling-Hammond (2017) potwierdziły, że wysokiej jakości nauczyciele są kluczem do edukacyjnej doskonałości. Jeśli to wiemy, to kolejnym krokiem jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju zawodowego, osobistego i innych inwestycji, by zapewnić wysokiej jakości kadrę nauczycielską w swoim kraju.

Podnosząc standardy edukacyjne naszym dzieciom, nie możemy zapominać o nauczycielach XXI wieku, którzy będą również potrzebować odpowiednich wartości, umiejętności i wiedzy, aby być skutecznymi praktykami i przynosić pożądane rezultaty w edukacji. W krajobrazie aktualnego stulecia edukacja musi tak samo koncentrować się na pielęgnowaniu rozwoju uczniów, by zapewnić im przetrwanie i sukces jako jednostek, jako członków społeczności i jako obywateli, jak i nauczycieli tak samo w wymiarze jednostkowym, społecznym i obywatelskim. Jednak aby to osiągnąć, musimy kształcić nauczycieli i wspierać tych pracujących już zawodowo, by byli w stanie podjąć się większej odpowiedzialności w świecie zmiany i niepewności. To nauczyciele odgrywają pierwszoplanową rolę w kształceniu młodzieży i przygotowaniu ich do zmienności świata, większej mobilności i innowacyjności w odpowiedzi na nieznanne.

Jednak mimo stosunkowo dużej już wiedzy na temat współczesnych uwarunkowań budowania silnej, odpowiedzialnej grupy zawodowej, stojącej w codziennej pracy wobec poszukiwania nowych, niestandardowych rozwiązań – nadal wiele zagadnień pozostaje w niewystarczający sposób opisanych i wyjaśnionych. Braki dotyczą zarówno poziomu ogólnego – nasycenia teoretycznego, bowiem nie poruszają kontekstu ogólnokrajowego, istniejących na tym poziomie sposobów myślenia i postrzegania zawodu nauczyciela zapewniając określone ramy przyjmowane i zastosowanie w warunkach konkretnego kraju. Z kolei raporty, które dotyczą poziomu krajowego, systemowego, na ogół nie dostarczają wielu szczegółów na temat poziomu organizacyjnego, w którym zanurzony jest nauczyciel w swojej codzienności zawodowej. Wyłaniają się luki, które Pani mgr Weronika Klon zauważa i w swojej pracy znajduje dużą część odpowiedzi.

Te nader ogólne uzasadnienia wyjątkowości i ważności przedmiotu badań niniejszej dysertacji prowadzą do bardziej szczegółowych, które wiążą się z przyjętymi kategoriami, które stanowią udaną próbę przyjęcia ramy teoretycznej, która ukierunkowała badania i uzasadniają perspektywę analityczną i badawczą. Pozwoliło to przybliżyć funkcjonowanie nauczycieli w uwzględnionych obszarach, a szczególnie, co we wstępie zauważa Doktorantka: uzyskać odpowiedzi na uwarunkowania satysfakcji z pracy badanych nauczycieli, a pośrednio na szukanie podstaw do rozwoju ich dobrostanu i wspierania poszerzania ich kompetencji – wspierania profesjonalizmu (s. 17).

Przygotowanie nauczycieli do wysokiej jakości pracy, która jest wielowymiarowa, wielokontekstowa, związana ze wspieraniem rozwoju różnych osobowości uczniów wywodzących się z różnych kontekstów społeczno-kulturowych jest samo w sobie zadaniem niezwykle trudnym naznaczonym nieprzewidywalnością. Niezwykle trafnie określiła to Henryka Kwiatkowska (2010) w tytule jednej ze swoich publikacji: *Nauczyciel-zawód „niemożliwy”*. Jednak gdy ową „niemożliwość” mamy osadzić w warunkach zmienności i nieprzewidywalności dzisiejszego świata, to kwestie zawodowe nauczyciela i jego odpowiedzialnego funkcjonowania, które zorientowane jest na efektywność procesów edukacyjnych nabiera szczególnego, a nawet kluczowego znaczenia.

Pani Weronika Klon przytacza wiele doniesień z badań wskazujących jak prężność psychiczna (resilience) i elastyczność psychologiczna (psychological flexibility) oraz satysfakcja z pracy stają w opozycji do zjawiska wypalenia zawodowego (s. 144). Akcentuje radzenie sobie z trudnościami, adaptowanie się do zmian i utrzymanie zdrowia psychicznego, a w konsekwencji poczucie satysfakcji z życia i pracy. Badania przeprowadzone choćby przez Howarda S. Adelmanna i Linde Taylor, Christophera Day'a, czy Shirley Fisher i Roberta J. Valleranda z zespołem potwierdziły wiele ustaleń dotyczących lepszego zarządzania presją i trudnościami, co przekłada się na ich dobrostan i efektywność zawodową. W Polsce jest to nurt badań dopiero rozwijany, zatem badania tego obszaru w zawodzie nauczyciela wciąż mają charakter pionierski (por. s. 142).

Również elastyczność psychologiczna w pracy nauczycieli jest jeszcze słabiej zaznaczonym polem badań. Jednak istniejące, wysoce obiecujące rozpoznania wskazują, iż pomaga nauczycielom radzić sobie ze stresem, zapobiega wypaleniu zawodowemu (Kelly G. Wilson, Kirk Strosahl, Steven C. Hayes), poprawia efektywność nauczania, wspiera zarządzanie klasą, budowanie relacji z uczniami oraz rozwój osobisty i zawodowy (Russ Harris). Elastyczność psychologiczna pozwala nauczycielom lepiej adaptować się do zmian, co jest kluczowe dla ich długoterminowego sukcesu zawodowego. Nauczyciele, którzy rozwijają elastyczność psychologiczną, często odczuwają większą satysfakcję z pracy. Są w stanie lepiej radzić sobie z wyzwaniami i czerpać większą radość z osiągnięć swoich uczniów oraz własnych sukcesów zawodowych. Jednak, co zauważa Doktorantka, „w badaniach zagranicznych można odnaleźć bardzo niewiele opracowań odnoszących konstrukt elastyczności psychologicznej do zawodu nauczyciela, chociaż w ostatnich latach można zaobserwować wzrost zainteresowania tą tematyką...” (s. 142). Braki te widoczne są w Polsce. Doktorantka wyraźnie podkreśla: „Na gruncie polskim nie przeprowadzono jak

dotąd badań obejmujących elastyczność psychologiczną nauczycieli” (s.143). Zatem z dużym uznaniem należy przyjąć podjęcie się przez mgr Weronikę Klon rozpoznania tego nieobecnego w Polsce i wciąż jeszcze słabo zaznaczonego pola badań w grupie nauczycieli w innych krajach. Podkreślam to z dużą dumą, bowiem publikacje tej pracy na forum międzynarodowym uczynią z Doktorantki ambasadora polskiej nauki.

Przyjęte przez Panią mgr Weronikę Klon podejście potwierdza osadzenie pracy nie tylko w badaniach pedeutologicznych, ale w dużo szerszym nurcie badań efektywności edukacji (educational effectiveness research, EER). Badań rozwijanych niestety głównie w krajach anglosaskich. W Polsce jest to nadal obszar podejmowany przez nieliczne grono badaczy, stąd każda próba podjęcia badań i refleksji naukowej spotyka się w naszym kraju z dużym zapotrzebowaniem. Rezultaty takich prób są niezwykle istotne w poprawie jakości i efektywności pracy nauczycieli, dotyczą bowiem tych, którzy muszą zmierzyć się z dynamicznym kontekstem edukacyjnym - nie tyle z rzeczywistością istniejącą w szkole i poza jej murami, lecz także tą mającą nadejść. Nauczyciele muszą przewidywać przyszłość i mieć odwagę być jej kreatorem. Andreas Schleicher (2012) podkreśliła również, że nauczyciele jako profesjonaliści muszą być odpowiedzialni za swoje standardy zawodowe i mieć wpływ na swój własny rozwój zawodowy. Muszą być w stanie podejmować autonomiczne i oparte na specjalistycznej wiedzy działania oraz decyzje dotyczące swojej pracy w oparciu o wiedzę ekspercką i umiejętności, które nabywają zarówno dzięki wysokiej jakości kształceniu, jak i stałej współpracy i dialogowi z innymi nauczycielami i zainteresowanymi stronami (OECD, 2019).

Badania Pani mgr Weroniki Klon wpisują się zatem w poważnie uargumentowaną dyskusję na temat efektywności pracy nauczycieli i efektywności edukacji, tu skupionej na istotności prężności psychicznej i elastyczności psychologicznej w poczuciu satysfakcji zawodowej nauczycielek i nauczycieli. Wiele cennych argumentów, które Doktorantka przytoczyła w pracy mogą być wielce inspirujące w toczącej się debacie na temat jakości kształcenia nauczycieli i rozwoju zawodowego – co zresztą sama zauważa i eksponuje w podsumowaniu wyników badań (rozdział 7, 252-276).

Zagadnienia postawione przez Doktorantkę recenzowanej pracy stanowią niezwykle wartościowy problem naukowy. Tym samym z pełnym przekonaniem mogę uznać problematykę podjętą przez Panią mgr Weronikę Klon za doniosłą badawczo i wyeksponować kilka jej cech:

- adekwatność – praca wpisuje się w nowe, mało jeszcze rozpoznane kwestie;
- użyteczność – odsłania uwarunkowania satysfakcji zawodowej nauczycieli i pośrednio podstaw rozwoju ich dobrostanu i poszarzania kompetencji;
- perspektywiczność – praca jest zorientowana na poszukiwanie nowych sposobów oddziaływania i wzmacniania profesjonalizmu nauczyciela, jakości i efektywności jego pracy; wpływu na jakość życia zawodowego nauczycieli oraz na ich długoterminowy rozwój zawodowy;
- nowatorstwo – podjęty temat nie jest jeszcze wystarczająco opracowany, zaś przedstawiona koncepcja własna rekomendowanych rozwiązań ma charakter pionierski.

Umiejętność wpisania się w swoisty „popyt” na efektywne rozwiązania i potrzeby (zmiany) edukacyjne, czy szerzej społeczne, ukazuje doktorantkę - Panią mgr Weronikę Klon - jako wnikliwą obserwatorkę zachodzących przemian i edukacyjnych, osobę odpowiedzialną, nie stroniącą od trudnych, rzadziej podejmowanych, przez młodych badaczy zjawisk, które wymagają wyjścia poza dotychczas rozpoznane horyzonty rzeczywistości i wybiegać w przyszłość dostępując kroku zachodnim badaczom.

* * *

Praca doktorska opracowana przez mgr Weronikę Klon jest dziełem zasługującym na uwagę. Wzmaga ją także rozmach włożony w opracowanie tematu (ss.315). Autorka opanowała w stopniu wysoce zadowalającym trudną sztukę prowadzenia badań i analiz interdyscyplinarnych oraz stworzenia odpowiednich logicznych powiązań przyczynowo-skutkowych między poszczególnymi subdyscyplinami nauk społecznych, a oczekiwaniami pedeutologicznymi.

Pod względem formalnym praca jest dobrze skonstruowana i w całości dotyczy zapowiedzianej w tytule problematyki. Jednocześnie zawarte w pracy części dopełniają się – to poprawne podejście świadczące o opanowaniu sztuki pisania prac naukowych. Niezwykle interesująca jest struktura pracy, która odpowiada wszelkim wymogom stawianym pracom stricte naukowym, jest logiczna z klasycznym typowym rozkładem części na teoretyczną, metodologiczną i badawczą zwieńczoną konkluzjami i rekomendacjami dla praktyki. W efekcie składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów i odpowiadających im podrozdziałów, z czego rozdział siódmy stanowi bardzo rozwiniętą dyskusję i wnioski zakończenia. Opracowanie zamyka rzetelna i bardzo obszerna bibliografia (licząca w sumie 366 pozycji źródłowych, z czego połowę stanowią źródła obcojęzyczne).

Wstęp (s.7-17) naświetla najważniejsze przyjęte ustalenia, które znakomicie uzasadniają przyjętą konstrukcję całości, jak i poszczególnych rozdziałów. Ponadto, Autorka wyjaśnia ich znaczenie nie tylko w zrealizowanym badaniu, ale również odnosi do sytuacji zawodowej nauczycieli, której aktualnie doświadczają. Wykazuje na istniejące w środowisku szkolnym zagrożenia, uwikłania i ich uwarunkowania co ma uwypuklić znaczenie sformułowanego tematu. Przyjęta w tej części pracy argumentacja pozwala w pełni ujrzyć nie tylko strukturę pracy, ale także tok „myślenia” – uzasadnienia jej przyjęcia.

Przyjęta kolejność rozdziałów ma charakter problemowy i umożliwia wyczerpujące omówienie podjętej w rozprawie problematyki. Część teoretyczną tworzą w dysertacji cztery rozdziały, które trzy pierwsze na poziomie ogólnym wyjaśniają trzy kluczowe dla tematu kategorie, zaś rozdział czwarty omawia psychospołeczny kontekst pracy nauczycieli. Jest to jedno z możliwych podejść – ze wszech miar poprawne, bowiem w pełni wyjaśnia zjawisko.

Rozdział pierwszy o tytule „Rezyliencja – analiza zjawiska” (18-101) tworzy osiem podrozdziałów, z czego kilka z nich jest jeszcze rozbudowanych: (1) Rys historyczny teorii prężności, (2) Rezyliencja: zaplecze teoretyczne i dane empiryczne, (3) Czynniki indywidualne prężności, (4) Współoddziaływanie czynników wewnętrznych i zewnętrznych, (5) Współoddziaływanie czynników ryzyka i chroniących, (6) Rezyliencja systemów społecznych, (7) Kontrowersje, (8) Czynniki wynikające z narzędzia. Znajdujemy tu bardzo kompletne analizy jednej z

kategorii zwłaszcza od kostytuowania się kategorii i zaplecza teoretycznego przez rozumienie mechanizmów zdrowia w różnych obszarach życia ludzkiego z uwzględnieniem pojawiających się na przestrzeni lat tendencji, po sposoby rozumienia zjawiska rezyliencji oraz obszarów, w których się objawia i mechanizmów w tym znaczenia czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Znaczna uwaga w omówieniu zjawiska rezyliencji została tu poświęcona na wymiarze społecznym przez pryzmat różnych modeli teoretycznych. Bardzo wartościową część tego rozdziału stanowi opis kontrowersji wokół kategorii rezyliencji, co potwierdza staranność i uważność Badaczki, świadomość niejednoznaczności. Ostatni podrozdział o tytule Czynniki wynikające z narzędzia, budzi moje wątpliwości, które nie dotyczą treści – ta bowiem jest ze wszech miar poprawna ale umiejscowienia. Doktoranta wyjaśnia tu istotność przyjętej koncepcji prężności psychicznej (J. Hasse 2004, za: K. Gąsior, J. Chodkiewicz i W. Cechowski, 2016), choć nie jest jednoznacznie wykazany związek z narzędziem. Część ta w mojej ocenie powinna być włączona w rozdział metodologiczny, gdzie bliżej zostaje wyjaśnione podejście badawcze i uzasadnione przyjęcie narzędzia – tu następuje pewne wyprzedzenie faktów. W części teoretycznej, mogło być jedynie wykazane przyjęte rozumienie rezyliencji – ujęcie definicyjne.

Mam też inną uwagę dotyczącą pewnej przebudowy treści. Brakuje mi bowiem w tej części odniesienia przyjętej koncepcji do sytuacji zawodowej nauczyciela, w której jest „zanurzony” w dynamicznej, zmiennej i niepewnej codzienności szkolnej. Wykazanie jak przyjęte ujęcie „rezonuje” w tym konkretnym zawodzie. Mam świadomość, że w pracy, Pani mgr Weronika Klon wprowadziła czwarty rozdział (Psychospołeczny kontekst pracy nauczyciela. Charakterystyka zawodu), ale są tam analizy na stosunkowo ogólnym poziomie, część w zasadzie powszechnie znana i nie odnosząca się bezpośrednio do zastosowanych w pracy trzech kluczowych kategorii. W planowanej publikacji na podstawie pracy doktorskiej (do czego gorąco zachęcam!) widziałabym kwestie dotyczące zwodu nauczyciela raczej jako podrozdział zamykający każdy z trzech pierwszych rozdziałów teoretycznych. Podrozdział, w którym ogląd zawodu nauczyciela, jego specyfika, sytuacje trudne, wyzwania i obciążenia oraz czynniki indywidualne warunkujące funkcjonowanie nauczycieli ujęte zostaną właśnie w odniesieniu, czy analizie, przez pryzmat przyjętego ujęcia teoretycznego definiującego trzy zastosowane w pracy kategorie, zgodnie z porządkiem ich analizy w poszczególnych trzech rozdziałach. Analizy teoretyczne stanowiłyby wówczas, w każdym z trzech pierwszych rozdziałów naturalne rozwinięcie od ogółu do szczegółu, zakończone umiejscowieniem „pracujących” kategorii w pracy nauczyciela. Nie widziałabym wówczas potrzeby wyodrębniania oddzielnego rozdziału poświęconemu charakterystyce zawodu. Dodatkowo w części metodologicznej te trzy kategorie zostały wzmocnione w modelu badawczym wyjaśniającym własną perspektywę badawczą. Jest to o tyle zasadne, że zgodne z procedurą badawczą i etapami związanymi z pracą nad rozpoznaniem zaplecza teoretycznego (por. s.148).

Sugerowane przeze mnie modyfikacje, dotyczą jedynie innej struktury – w mojej ocenie lepiej ukazującej znaczenie pracujących kategorii w zawodzie nauczyciela, a nie treści pracy, która jest przedstawiona na wysokim poziomie

teoretycznym, wręcz erudycyjnym. Moje uwagi dotyczą przeformułowania treści rozdziału czwartego i włączenia odpowiednio ujętych fragmentów w każdy z trzech pierwszych rozdziałów w podrozdziałach, gdzie poszczególne kategorie: prężność psychiczna, elastyczność psychologiczna i satysfakcja z pracy będą „pracować” w specyfice pracy nauczycieli. W mojej ocenie sugerowana struktura lepiej odda istotę przyjętego w badaniu podejścia, niż podział na oddzielne rozdziały. To oczywiście tylko sugestie - w mojej ocenie zorientowane na lepszy odbiór całości dzieła. Nie podważa to mojej pozytywnej oceny całości, ale uczula na rozważenie nieco innego układu treści przy pracy nad publikacją monografii.

Kolejne rozdziały drugi i trzeci w części teoretycznej zostały opracowane na podobnie wysokim poziomie prezentacji ujęć teoretycznych skupionych wokół kolejnych dwóch kategorii: (rozdział 2) Elastyczność psychologiczna – koncepcja teoretyczna i dane empiryczne i (rozdział 3) Satysfakcja z pracy. Podobnie jak w rozdziale pierwszym, znajdujemy tu bardzo starannie przeanalizowane kwestie wyjaśniające dane kategorie przez pryzmat wielu ujęć teoretycznych i podejść badawczych, które złożyły się na przyjęte przez Doktorantkę podejście. Z racji podobnej formuły prezentacji, moje uwagi dotyczące tych rozdziałów są identyczne jak w przypadku rozdziału pierwszego. Z uwagi na podobną strukturę rozdziałów, tytuł rozdziału drugiego, można również przedstawić hasłowo podobnie jak tytuły rozdziałów pierwszego i trzeciego, zaś jeśli Doktorantka przyjmie sugerowaną przeze mnie modyfikację struktury można w tytułach rozdziałów dopisać do danej kategorii np. ujęcia teoretyczne i ich zastosowanie w pracy nauczyciela lub inaczej, bowiem jest to jedynie sugestia dotycząca przyszłej publikacji, która powinna z pracy doktorskiej powstać.

Rozdział czwarty: Psychospołeczny kontekst pracy nauczyciela. Charakterystyka zawodu. Zawiera części o różnym poziomie ogólności. Jest rozdziałem poprawnie opracowanym, zgodnie z przyjętą zasadą od ogółu do szczegółu: (1) Rys historyczny rozwoju oświaty w Polsce i Europie, (2) Zaplecze teoretyczne obciążeń w zawodzie nauczyciela (zawód nauczyciela a rodzaj reakcji na sytuacje trudne; Specyfika pracy nauczyciela – wyzwania i obciążenia; Struktura organizacji; Aktualne wydarzenia rzutujące na funkcjonowanie systemu oświaty w Polsce; Czynniki indywidualne warunkujące funkcjonowanie nauczycieli), (3) Rezyliencja, elastyczność psychologiczna i satysfakcja z pracy – analiza dotychczasowych badań w grupach nauczycieli. Treści same w sobie zostały bardzo merytorycznie przedstawione, na bardzo dobrym poziomie naukowym i wspaniałym kunsztem pisarstwa. Jednak nie uważam by w tej pracy, treści ujęte w rozdziale musiały być opracowane niezależnie jako oddzielny rozdział. Wyjaśnienia tej kwestii przedstawiłam przy omawianiu rozdziału pierwszego pracy.

Założenia metodologiczne badań zostały przedstawione w rozdziale piątym o tytule: Metodologia badań własnych (s.145-193). Autorka prawidłowo sformułowała przedmiot, cel badań oraz problemy i hipotezy badawcze. Opracowała model badawczy, wskazała na zmienne i ich wskaźniki, dobrane metody, techniki i narzędzia badawcze, scharakteryzowała teren badań i próbę badawczą, organizację badań i sposób opracowania zgromadzonego materiału empirycznego – nie budzą zastrzeżeń. Przyjęta w pracy konwencja prezentacji etapów postępowania badawczego odbiega nieco od standardowych podejść i

kolejności. Zastosowane przez Panią mgr Weronikę Klon opisy etapów postępowania badawczego w mojej opinii ukazują dojrzałość metodologiczną Autorki, a w zasadzie cały budowania koncepcji badań. W opinii ekspertów znajduje to uzasadnienie „(...) pojęcie problematyzacji (problematyzowania) mieści w sobie dwa procesy: konceptualizację (definiowanie zmiennych) oraz operacjonalizację (przekładanie języka teoretycznego na empiryczny). Jeśli tak, to problematyzacja stanowi lwią część procesu badawczego. Nawet jeśli, w innej konwencji, oddzielimy konceptualizację i operacjonalizację od problematyzacji, to i tak nie unikniemy złożonego procesu formułowania pytań i hipotez badawczych. To oznacza, że rozpoczynając problematyzację (definiowanie zmiennych), powinniśmy już widzieć nie tylko pomiar zmiennych, ale także metodę analizy wyników, bo to ona właśnie ostatecznie doprowadza do końca wyjaśnienie. Nie warto więc liniowo trzymać się sztucznie wyodrębnionych faz procesu badawczego. To raczej zataczanie wielu kół i to w obu strategiach badawczych” (Rubacha 2013). Przyjęcie przez Doktorantkę badań ilościowych uważam za trafne. Przyjęte podejście jest dla mnie słuszne i zostało w pracy staranie uzasadnione.

Część badawczą z prezentacją rezultatów badania tworzy rozdział szósty: Wyniki badań własnych, zaś dyskusję rezultatów i postawione wnioski zawiera rozdział siódmy o tytule: Analiza badań własnych w świetle dotychczasowych ustaleń. W efekcie treści wskazanych tu rozdziałów są bez wątpienia najbardziej wartościową częścią pracy, która ujawnia podobne cechy prowadzonych wcześniej analiz. Także i tu na pozytywną ocenę zasługuje dokładność, szczegółowość, rzetelność gromadzenia, porządkowania i opracowania danych. Równie istotna jest rzeczowość komentarzy i interpretacji przedstawianego materiału badawczego. Tak dobry i interesujący opis jest warunkiem rzetelnej interpretacji. I to właśnie opisy rzeczywistości pedagogicznej dokonane przez Autorkę zasługują na uznanie. W moim odczuciu jest to efekt bardzo obszernej analizy wyników badań (s.194-276), która pobudza i inspiruje do dalszych badań i poszukiwań. Zebrany materiał badawczy jest bez wątpienia interesujący i potwierdza opanowanie przez mgr Weronikę Klon umiejętności analizy wyników badań własnych, przeprowadzenia dyskusji tych wyników oraz prezentacji wniosków, które stanowią udaną próbę zwieńczenia zrealizowanych badań.

Moje uznanie i wysoką oceną całego dzieła kieruję przede wszystkim pod adresem warsztatu naukowego – spełniającego wszystkie kryteria dysertacji doktorskiej na bardzo dobrym poziomie. Uwagę zwraca niebanalność przyjętych rozwiązań naukowych, sposób prowadzonych narracji i analiz oraz rzadko spotykana na poziomie prac doktorskich erudycja. Dodam również, że ujęta w pracy literatura jest reprezentatywna dla podjętego problemu, w połowie zagraniczna i znakomicie przez Autorkę wykorzystana. Mogę przyznać, że Doktorantka zbudowała niezwykle interesujący projekt badawczy o dużym znaczeniu tak w rozwoju teorii jak i praktyki - możliwości poprawy sytuacji zawodowej nauczycieli. Uzyskane przez Panią mgr Weronikę Klon rezultaty wnikliwie zgłębiają fenomen zjawisk i procesów w środowisku zawodowym nauczycieli. Podziwiam również nakład pracy, konsekwencję, a czasami pewnie i upór w przeprowadzeniu wszystkich założeń projektu. Bez wątpienia praca wypełnia lukę poznawczą. Wpisuje się w toczącą się debatę pedologiczną na temat roli zawodowej nauczycieli,

wzmacniania profesjonalizmu, rozwoju zawodowego, ale też debatę oświatową na temat jakości kształcenia i możliwości przygotowania młodych kadr/specjalistów do pracy w zglobalizowanym świecie oczekującym od absolwentów wysokiej jakości pracy, ale też predyspozycji do współpracy wewnątrzszkolnej, jak i szkoły z innymi placówkami.

Usytuowania uzyskanych wyników z ustaleniami zawartymi w literaturze przedmiotu oraz „wskazania” dla innych badaczy i praktyków, wskazują na konieczność wprowadzenia zmian podejścia we wsparciu zawodowym nauczycieli i kształceniu nauczycieli, jak podkreśla Doktorantka: „(...) jeśli bowiem usunięcie czynników ryzyka dla dobrostanu nauczyciela jest niewykonalne w rzeczywistości szkolnej, to wspieranie dostępu do zasobów i budowanie także środowiskowych mechanizmów prężności może okazać się niezwykle przydatne w przeciwdziałaniu wypaleniu zawodowemu wśród przedstawicieli omawianej grupy, odczuwania stresu, pojawianiu się sygnałów wypalenia zawodowego, chęci odejścia z pracy oraz zmniejszeniu doświadczanego zmęczenia” (s272). Pani mgr Weronika Klon zwraca baczniejszą uwagę na możliwości wewnątrzszkolne i współpracy pomiędzy nauczycielami innych szkół i rozwój podejścia systemowego. „(...) rezyliencja skorelowana jest dodatnio z budowaniem pozytywnych relacji w miejscu pracy, refleksyjnością i umiejętnością rozwiązywania problemów, lepszym radzeniem sobie ze stresem oraz unikaniem sytuacji, które go wywołują, zaangażowaniem” (ibidem). Trafna w tym miejscu jest konkluzja Michaela Fullana, który również wskazał na wciąż jeszcze zaniedbany potencjał szkoły: „Jedną z większych ironii wszechczasów, jest to, że szkoły zajmujące się nauczaniem i uczeniem się, nie potrafią uczyć się od siebie nawzajem. Kiedy to się zmieni, czeka je pewna przyszłość”. Potwierdza to wartość rozpoznania mgr Weroniki Klon w rodzimym kontekście uwarunkowań i wskazanie możliwych rozwiązań wartych docenienia i wdrożenia. Ze względu na fakt, iż praca dotyczy tematu o dużym znaczeniu dla teorii i praktyki pedagogicznej, warto by Autorka podjęła trud przygotowania publikacji do druku.

Praca doktorantki skłoniła mnie również do pewnej refleksji. Kategoria rezyliencji jest trudna w jednoznacznym zdefiniowaniu, zwłaszcza, że wśród badaczy można spotkać różne stanowiska. Ten brak spójności definicyjnej w obszarze rezyliencji wynika zapewne z trudności tłumaczenia tego pojęcia z języka angielskiego. Wobec powyższego prosiłabym o wyjaśnienie: w literaturze przedmiotu pojawia się bowiem także pojęcie ego resiliency (prężność ego, Block i Kremen 1996), które może zaistnieć bez konieczności pojawiania się życiowych trudności, w przeciwieństwie do rezyliencji. Prosiłabym o doprecyzowanie możliwości zastosowania obu podejść i słuszności ich rozróżnienia w kontekście zawodu nauczyciela i badań adeptów do tego zawodu - jako ważnych implikacji do praktyki. Idąc dalej, czy i jakie znaczenie w kształceniu, doskonaleniu rozwoju zawodowym nauczycieli miałyby badania pod kątem zdolności nauczycieli do radzenia sobie z ewentualnymi trudnościami czy raczej w kontekście tych, które ich już spotkały? Jakie formy pomocy nauczycielom można wprowadzić na różnych etapach ich rozwoju zawodowego?

* * *

W konkluzji z pełną odpowiedzialnością wyrażam przekonanie, że napisana pod kierunkiem Pani prof. UAM dr hab. Katarzyny Waszczyńskiej i promotorki pomocniczej, Pani dr Anny Gorzołki, praca Pani mgr Weroniki Klon pt. *„Poziom prężności psychicznej i elastyczności psychologicznej, a wysokość poczucia satysfakcji z pracy nauczycielek i nauczycieli szkół podstawowych”*, jest pozycją nowatorską i wartościową poznawczo. Autorka opracowała podjęty temat w sposób rzetelny, wskazując na umiejętność prowadzenia wielopłaszczyznowych interdyscyplinarnych analiz z uzyskanych materiałów badawczych. Wykazała również bezsporną znajomość podstaw teoretycznych badanego problemu. Wiele analiz przedstawionych w pracy ma nowatorski i oryginalny charakter i stanowi niezaprzeczalny wkład Autorki w dalszy rozwój i poszerzenie pól badawczych we współczesnej pedagogice, zwłaszcza, że podjęty problem badawczy jest dopiero rozwijany, zatem badania tego obszaru w zawodzie nauczyciela wciąż mają charakter pionierski

Na tej podstawie stwierdzam, iż przedstawiona do recenzji praca Pani mgr Weroniki Klon spełnia wymogi obowiązującej Ustawy w części dotyczącej warunków nadawania stopni naukowych. Stawiam więc wniosek o przyjęcie dysertacji oraz dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów wszczętego przewodu doktorskiego i umożliwienie Jej publicznej obrony. Jednocześnie ze względu uzasadnione przez mnie walory naukowe, wysoki poziom całego dzieła, jego oryginalność i nowatorstwo badań, wnoszę o wyróżnienie tej dysertacji i opublikowanie w formie książkowej.

Inetta Nawośad